

DOCUMENTA HISTORICA 46.
A SZTE BTK Történész Diákkör kiadványa

**NAČERTANIJE
A SZERB NEMZETI- ÉS KÜLPOLITIKA
TITKOS DOKUMENTUMA**

Fordította és sajtó alá rendezte:
SZAJCSÁN ÉVA

JATEpress
Szeged 2000

DOCUMENTA HISTORICA 46.
A SZTE BTK Történelem Diákkör kiadványa

**NAČERTANJE
(A SZERB NEMZETI ÉS KÜLPOLITIKA
TITKOS DOKUMENTUMA, 1844)**

Fordította és sajtó alá rendezte:
SZAJCSÁN ÉVA

JATEpress

Szeged 2000

A dokumentum forrása:
THIM JÓZSEF: *Az 1848–49-iki szerb felkelés története II.*
Magyar Történelmi Társulat, Budapest 1940. 1–26.

Lektorálta:
KACZIBA ÁGNES

Sorozatszerkesztő:
MÜLLER LÁSZLÓ, PÁNDI LAJOS

Készült a SZTE BTK HÖK
és a Prudentia Alapítvány támogatásával.

© SZTE BTK Történész Diákkör, 2000
© Szajcsán Éva, 2000
HU—ISSN 1216—0954

BEVEZETŐ

1844-ben készítette el a szerb belügyminiszter, Ilija Garašanin¹ a szerb nemzeti és külpolitika titkos dokumentumaként számon tartott Načertanijét (magyarul: Tervezet).

Megszületésének előzményeit illetően feltétlenül meg kell említenünk a Szerbiában az 1842-es fordulattal bekövetkező külpolitikai orientációváltást.

A Vučić–Perišić felkeléssel, melynek következményeként Mihailo² a szerb fejedelemség elhagyására kényszerült, az országban az alkotmányvédők³ szereztek meg a hatalmat, akik saját választottjukat, Aleksandar Karađorđevićot⁴ ültették a trónra. Sándor fejedelemsége idején (1842–1858) a tényleges hatalom az alkotmányvédők kezében volt, míg végül 1858-ban az Obrenović-dinasztiának sikerült helyreállítania hatalmát.

Az alkotmányvédő mozgalom színrelépésétől kezdve a fejedelmi önkény korlátozásáért szállt síkra. A Porta és a közreműködésükkel 1838-ban kidolgozott „török alkotmány” már jelentős hatalommegosztást írt elő a fejedelem számára (egy 17 tagú Tanácsot rendelt mellé, melynek tagjai elmozdíthatatlanok voltak). Miután Miloš⁵ nem volt hajlandó az alkotmány gyakorlati megvalósítására, az alkotmányvédők ennek betartására igyekeztek rákényszeríteni őt.

¹ Ilija Garašanin (1812–1874): a XIX. századi Szerbia egyik legkiemelkedőbb politikusa. Pályafutását vámhivatalnokként kezdte, 1837-ben a szerb hadsereg parancsnokává nevezték ki. Miloš távozása után otthagya a katonai szolgálatot. 1843–1852-ig belügyminiszter Sándor kormányában. Mihailo másodszori fejedelemsége idején (1860–1868) miniszterelnök és belügyminiszter.

² Mihailo Obrenović, Miloš Obrenović fia. 1840–1842-ig, majd 1860–1868-ig fejedelem volt Szerbiában. 1868-ban meggyilkolták.

³ Alkotmányvédőknek (Ustavobranitelji) nevezték el azt a politikai irányzatot, illetve csoportosulást Szerbiában, mely a 30-as évektől jelentkezett a fejedelmi hatalom és az Obrenović-hívekkel szemben. Közreműködésükkel született meg az 1838-ban bevezetett „török alkotmány” (innen kapták nevüket is, mert az alkotmányt védelmezték Miloš önkénye ellenében), továbbá jelentős szerepet tulajdoníthatunk mozgalmuknak Miloš, majd Mihailo távozását illetően is. Legfontosabb képviselői Toma Vučić–Perišić, Avram Petronijević, Garašanin és a Šimić testvérek voltak.

⁴ Aleksandar Karađorđević, Karađorđe fia. 1842–1858-ig Szerbia fejedelme volt.

⁵ Miloš Obrenović, a XIX. század egyik legjelentősebb szerb politikusa. A második szerb felkelés vezetője, majd 1817–1839 és 1858–1860 között fejedelem Szerbiában.

Bár az alkotmányvédő rezsim megvalósította az 1838-as alkotmány határozatait, az erélytelen fejedelem mellett működő Tanácson keresztül főleg saját befolyását érvényesítette. Ez a hatalom sem rendelkezett széles társadalmi bázissal, nem terveztek radikális, a társadalmi, gazdasági és igazgatási viszonyokat lényegesen átalakító intézkedéseket. Barbara Jelavich keményebben fogalmaz: „Nem a népképviselőt vagy a demokratikus reform ügye forgott itt kockán. A kérdés csak az volt, hogy egy korrupt fejedelem vagy az oligarchia uralkodjék-e az országban.”⁶ Az alkotmányvédők tevékenységének ugyanakkor jelentős eredményeket is tulajdoníthatunk. A rezsim rendezte a birtokviszonyokat, a tisztviselők és a kereskedelem helyzetét, megszüldítette az államigazgatási rendszert, valamint 1844-ben sor került az első polgári törvénykönyv összeállítására is.

Az új rezsim külpolitikájában azonban nem követte a korábbi (oroszbarát) tendenciákat. Miloš és Mihailo uralkodása idején Szerbiában rendkívüli méreteket öltött az orosz befolyás. Ezzel párhuzamosan erősödött az alkotmányvédők orszellenes irányultsága, melynek következtében már hatalomra kerülésük pillanatában külpolitikai nehézségekkel kellett szembesülniük. Oroszország részéről erős ellenkezést és tiltakozást váltott ki a szerb fordulat. Követelte Karađorđe fiának lemondását és a skupština újbóli összehívását, mely az alkotmányvédők ösztönzésétől nem függetlenül ismét Sándort választotta fejedelemmé. Az oroszok ezután a két alkotmányvédő vezető, Perišić és Petronijević száműzését kérték. Szentpétervár védelmezni próbálta szerbiai befolyását és pozícióit, és az orszellenes politika fő képviselőinek eltávolításával igyekezett mérsékelni az ellenhangulatot. Bár követeléseit teljesítették, Oroszország a későbbiekben sem szimpatizált azzal az új rezsimmel, mely az eddigiektől gyökeresen eltérő külpolitikai orientációt folytatott.

Az 1842-es hatalomváltást a Habsburgok sem nézték jó szemmel. Az orosz álláspontot nem azért támogatták, hogy erősítsék a cár pozícióit, hanem hogy aláássák a szultánét. A szerbek Ausztriával szembeni bizalmatlanságát még tovább fokozta, hogy Bécs adott menedéket Milošnak (és fiának), aki sohasem hagyott fel uralkodói ambícióival.

A fentiekből következően nem meglepő, hogy Szerbia azoknál a nyugati hatalmaknál (Anglia, Franciaország) keresett külpolitikai támogatást, amelyeknek amúgy is érdeke volt a balkáni orosz és osztrák befolyás gyengítése.

⁶ Barbara Jelavich: A balkán története I. Bp., 1996. 216.

Vučić és Petronijević már előzőleg, 1843-ban is kérték Adam Czartoryskit, a lengyel emigráció⁷ vezetőjét, hogy járjon közben az angol és a francia kormánynál, és eszközölje ki támogatásukat a fejedelemség ügyeibe magát túlzottan beleártó Oroszországgal szemben. A válaszadást már nem várhatták meg. A két vezetőnek az orosz kormány követelésére távoznia kellett Szerbiából. A száműzetésnek az orosz szándékokkal ellenkező következménye lett: a két vezető szorosabbra fűzte kapcsolatait a lengyel emigrációval, melynek eredményeként 1844 júliusában egyezményt kötöttek Czartoryski konstantinápolyi ügynökével, Czajka-Czajkowskival. Megállapodásuk értelmében „nyugaton a lengyel emigráció fogja képviselni a szerb érdekeket, Szerbiában pedig a lengyel megbízottak szabadon mozoghatnak, és a lengyel emigráció hivatalos képviselője szabad bebocsátást kap Sándor fejedelem udvarába”⁸.

A lengyel emigráció elképzelése szerint egy erős szerb állam hatásosabban korlátozhatta volna a balkáni osztrák és orosz befolyást. 1842 elején érkezett Belgrádba az első lengyel ügynök, Ludwik Zwierkowski-Lenoir, akit 1843 márciusában František Zach váltott fel tisztségében. Mindketten jelentős hatást gyakoroltak mind az alkotmányvédőkre, mind Sándor fejedelemre és környezetére.

Mindezek után azonban tévedés lenne azt gondolni, hogy a fejedelemség külpolitikai orientációját illetően magában Szerbiában egységes vélemény alakult volna ki. Három irányzat létezett: az egyik a Porta, a másik Oroszország, míg a harmadik a nyugati hatalmak „kegyeit kereste”.

A turkofil irányzathoz tartozott maga Avram Petronijević is. A Porta mindvégig biztos támasza volt az alkotmányvédők tevékenységének, továbbá hatalmuk megszilárdításában is fontos szerepet játszott.

Természetes azonban, hogy Szerbiában mint vazallus államban az Oszmán Birodalomtól való teljes leválás alternatívája is megfogalmazódott. Ebből a szempontból az alkotmányvédők tevékenysége ellentmondásosnak ítéltető, hiszen nemzeti politikájuk (a szerb egység megteremtése) önkéntelenül is legfőbb támogatójuk ellen irányult. Különösen indokoltnak tűnik a „különút” keresése akkor, ha figyelembe vesszük, hogy az Oszmán Birodalmat a kortársak „Európa beteg emberének” tekintették.

⁷ Az 1830–31-es lengyel felkelés összeomlását követően francia támogatással és Adam Czartoryski vezetésével működő lengyel emigránsokból álló, rendkívül élénk diplomáciai tevékenységet folytató csoport. Kizárólagos céljuk olyan politikai szituáció teremtése volt Európában — vagy a keleti kérdéssel összefüggésben a Balkánon —, mely elősegíti hazájuk, Lengyelország függetlenségének visszaállítását. Ügynökei szinte minden európai fővárosban jelen voltak.

⁸ Kovács Endre: Magyar–délsláv megbékélési törekvések 1848/1849-ben. Akadémia Kiadó, Budapest 1958. 20.

A másik nézőpontot a ruszofilek képviselték, hiszen az ellenkező törekvések dacára az oroszbarátságnak rendkívül mély gyökerei és hagyományai voltak Szerbiában. Érdekes, hogy egy pálfordulással később maga Toma Vučić-Perišić is ehhez a csoportosuláshoz csatlakozott.

A harmadik irányzat a nyugati hatalmak és a Czartoryski köré gyülekező lengyel emigráció felé hajlott. Ezt az irányvonalat képviselte a szerb belügyminiszter, Ilija Garašanin is, ezért a Načertanije téziseit illetően is ez bizonyult a legmeghatározóbbnak.

A Načertanijében körvonalazódtak először Szerbia mint állam külpolitikai céljai. A szerb belügyminiszter a kicsi, autonóm, a Portától még közel sem független szerb fejedelemség önálló külpolitikai célját egy olyan, a kor európai értékeinek megfelelő állam megteremtésében látta, amely – Oroszország és Ausztria balkáni érdekeitől függetlenül – hosszú távon alkalmassá válna arra, hogy maga köré gyűjtse a szerbek által lakott területeket. Garašanin egész programja a keleti kérdés⁹ prizmján keresztül vizsgálta egy nagy szerb állam létrehozásának lehetőségét.

Az Adam Czartoryski által irányított lengyel emigráns diplomácia nemcsak a szerb politikai életre, de a Tervezet megszületésére is jelentős hatást gyakorolt. Adam Czartoryski emlékirata, valamint belgrádi ügynöke, František Zach írásműve közvetlenül inspirálták a szerb belügyminisztert Tervezete megfogalmazásában. Czartoryski Savjeti (magyarul: Tanácsok) és Zach Plan (magyarul: Terv) című memorandumai felsorolják mindazon lépéseket, melyeket a szerbeknek a délszláv népek közeledése és egyesülése érdekében végre kellene hajtaniuk. Garašanin ismerte ezeket a munkákat, sőt fel is használta őket. Míg azonban a két „ihlető” inkább egy össz-szláv program körvonalait vázolta fel, addig Garašanin szerb nemzeti programot készített. A Načertanije elsősorban a török fennhatóságú szerb területek felé irányul, megfogalmazása azonban olyan értelmezésekre is lehetőséget ad, melyek szerint a Tervezet Szerbia további szláv területek felé történő aktivizálódását is tartalmazza. Garašanin szándékosan nem tért ki a szerb–horvát viszony elemzésére, mert úgy gondolta, felesleges provokálnia a Habsburg Birodalmat. Másrészt éppen ez a külpolitikai koncepció tartalmazza elsőként a szerb nemzeti gondolkodás később egyre erőteljesebbé váló azon vonását is, amely

⁹ A „keleti kérdés” kifejezés a Török Birodalom hanyatlásához kapcsolódó problémákat takarja. A fogalom fedi az európai nagyhatalmak ellentéteit a birodalom feletti befolyás megszerzése, illetve felosztása miatt, továbbá a Török Birodalom fennhatósága alatt élő népek függetlenedési törekvéseit is.

szerint az államot „a rend, és nem a szabadság élteti”¹⁰. A Načertanije a független szerb külpolitikai doktrína alapjait vetette meg. A Török Birodalom romjain egy erős szerb állam megteremtését tűzte ki célul, mely képes lett volna a túlzott nagyhatalmi befolyás kiktiszöbölésére és a szerb nemzeti célok kivitelezésére. A program megvalósítása érdekében Garašanin ügynökei 1845-től titkos diplomáciai tevékenységet és propagandát folytattak a balkáni tartományokban.

A szerb belügyminiszter Tervezetének utóéletét illetően meg kell jegyezni, hogy a későbbi értelmezésbeli különbségekből adódóan vált a nagyszerb nacionalizmus hivatkozási helyévé és a nagyszerb agresszió legfontosabb forrásává.

Az 1844-ben keletkezett külpolitikai programról a nagyközönség csak 1906-ban szerzett tudomást, amikor Milenko Vukičević megjelentette a Delo című belgrádi folyóiratban. A dokumentum mindaddig csak a szerb államvezetés és politikai elit szűk körei előtt volt ismert.

Nyilvánosságra kerülése óta a Načertanije a jugoszláv és a horvát történettudomány egyik legvitatottabb pontja. Megítélése napjainkig ellentmondásos, politikai felhangokkal telített. A vélemények alapvetően háromféleképpen értékelik a dokumentumot.

Egyesek jugoszláv tervezetnek minősítik (Dragoslav Stranjaković, Ferdo Šišić, Vasilije D. Krestić), míg mások a nagyszerb törekvések megfogalmazásaként tartják számon (Petar Šimunić, Damir Agičić, Mirko Valentić). Egy harmadik álláspont szerb nemzeti, külpolitikai programként értékeli (Vaso Čubrilović, Milorad Ekmečić).

A magyar történettudomány figyelmét elsőként Thim József hívta fel a szerb belügyminiszter Tervezetére. „A magyarországi 1848–49-iki szerb felkelés története” című munkájában¹¹ Milenko Vukičević közlése alapján szerbül és magyar fordításban is közreadja a dokumentumot.

A magyar történészek hosszú ideig nem foglalkoztak a Načertanije elemzésével. Csupán három szempontból: a magyar 1948/49-es szabadságharc, Kelet-Közép-Európa tágabb története, illetve Jugoszlávia históriája, valamint a régió integrációs tervei kapcsán tesznek róla említést. Az első, a Tervezetet elemző magyar nyelvű tanulmány Sajti Enikő tollából jelent meg a múlt évben.

¹⁰ Jovanović, Slobodan: *Ustavobranitelji i njihova vlada (1838–1858)*. Beograd 1933. 331.

¹¹ Thim József: *Az 1848–49-iki szerb felkelés története II. Magyar Történelmi Társulat, Budapest 1940. 1–26.*

A Načertanije itt közölt újabb fordítása a Thim által megjelentetett szerb eredeti alapján készült. Az ő fordításának régies fordulatai mindenképpen szükségessé tették ezt az új fordítást, arról nem is szólva, hogy munkája már alig hozzáférhető. Amikor áttekintettem a Načertanijéről szóló igen szűkös magyar, valamint a szerb és horvát (szerb–horvát) nyelven megjelent bőséges irodalmat, rá kellett jönnöm, hogy még a kérdéssel foglalkozó történészek közül sem ismeri mindenki a Tervezet eredeti szövegét. Ez, úgy vélem, már önmagában is indokolja a magyarul 60 évvel ezelőtt, 1940-ben megjelent szöveg felfrissítését és újraközlését.

BIBLIOGRÁFIA

- AGIČIĆ, DAMIR: *Tajna politika Srbije u XIX. stoljeću*. AGM, Zagreb 1994.
- A. SAJTI ENIKŐ: A szerb nemzeti gondolkodás kezdetei. In: *A modern politikai gondolkodás kezdetei. Eszmék és folyamatok*. JATEPress, Szeged 1999. 233–236.
- ČUBRILLOVIĆ, VASO: *Istorije političke misli u Srbiji XIX veka*. Beograd 1958.
- EKMEČIĆ, MILORAD: Spoljnopolitički okvir jugoslovenske istorije novog veka. *Jugoslavenski istorijski časopis*, Beograd 1998, 1–2, 31–42.
- Istorija srpskog naroda* — Srpska književna zadruka. Beograd 1981., VII.
- JELAVICH, BARBARA: *A Balkán története I*. Osiris Kiadó, Budapest 1996.
- JOVANOVIĆ, SLOBODAN: *Ustavobraniteji i njihova vlada (1838–1858)*. Izdavačka knjižarnica, Beograd 1933.
- KOVÁCS ENDRE: *Magyar–délsláv megbékélési törekvések 1848/49-ben*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1958.
- KRESTIĆ, VASILJE D.: *Srpsko–hrvatski odnosi i jugoslavenska ideja u drugoj polovini XIX. veka*. Beograd 1988.
- SOKCSEVICS DÉNES–SZILÁGYI IMRE–SZILÁGYI KÁROLY: *Déli szomszédaink története*. Bereményi, Budapest 1994.
- ŠIMUNIĆ, PETAR: „Načertanije”. *Tajni spis srpske nacionalne i vanjske politike*. Globus, Zagreb 1992.
- ŠIŠIĆ, FERDO: Knez Miloš u Zagrebu. *Jugoslavenska njiva*, VIII, 1924, 5, 188–194.
- STRANJAKOVIĆ, DRAGOSLAV: „Načertanije” Ilije Garašanina. *Glasnik Istoriskog društva u Novom Sadu*, IV, 1931, 3, 392–418.
- STRANJAKOVIĆ, DRAGOSLAV: Kako je postalo Garašaninovo „Načertanije”. *Spomenik SKA*, XCI, Beograd 1939, 63–117.
- THIM JÓZSEF: *Az 1848–49-iki szerb felkelés története II*. Magyar Történelmi társulat, Budapest 1940.
- VALENTIĆ, MIRKO: Prva programska formulacija velikosrpske ideje. In: *Izvori velikosrpske agresije*. A. Cesarec-Školska knjiga, Zagreb 1991. 41–64.

ILIJA GARAŠANIN: T E R V E Z E T ¹

Szerbiának e tekintetben [külpolitikai–Sz.É.] is a többi európai állam sorába kell illeszkednie, a jövő érdekében egy tervet kell létrehoznia, más szóval, olyan hazai politikát kell kialakítania, melynek fő elvei szerint hosszú időn keresztül kormányozza majd az országot, és mindig minden ügyet ezen elveknek megfelelően intéz.

A szlávok között már elkezdődött a mozgolódás és a hullámszó, és már valóban sohasem fog megszűnni. Szerbiának alaposan meg kell ismernie e mozgalmat, valamint a mozgalomban reá váró szerepet, illetve feladatot.

Ha Szerbia számot vet önmagával, mi is jelenleg, milyen helyzetben van, milyen nemzetek veszik körül, szembesülnie kell azzal, hogy még kis ország, de nem maradhat ebben a helyzetben, s csak a környező népekkel szövetségbe lehet jövője s valósíthatja meg célját.

A fentiek ismeretéből ered a szerb politika legfontosabb vonása és alapja, tehát, hogy nem korlátozódik az ország jelenlegi hatáira, hanem arra törekszik, hogy a környező országokban élő valamennyi szerb bizalmát elnyerje.

Ha Szerbia nem követi erélyesen ezt a politikát, sőt, ami még rosszabb, ha elveti, és e feladat megvalósításához nem készít alaposan átgondolt tervezetet, akkor a külföldi viharok, mint egy kis hajót, ide-oda fogják dobálni Szerbiát, míg végül egy szirten szét nem ronccsolódik.

Ezzel a tervvel szeretnénk hozzájárulni a fenti feladatnak megfelelő szerb politika kialakításához, s ez az, amit mi itt szeretnénk és megpróbálunk elérni.

Szerbia politikája

A Török Birodalomnak fel kell bomlania, és ez csak kétféleképpen történhet:

1. Vagy felosztják a birodalmat, vagy
2. saját keresztény lakosai fogják újra felépíteni.

¹ Thim József közlésében nem egyértelmű az alfejezetek hierarchiája, ezért a Dragoslav Stranjaković által közreadott változatot figyelembe véve rangsoroltam az alfejezeteket.

Megjegyzések a Török Birodalom felosztásáról

Az esetleges felosztásról nem szólnunk részletesen, de annyit meg kell jegyeznünk, hogy bekövetkezése esetén Oroszországnak és Ausztriának kell játszania a főszerepet, mivel a birodalommal határos, szomszédos hatalmak.²

E két hatalom könnyen megegyezhetne, hogy a szóban forgó országok és területek közül melyik melyikük birtokába jusson. Ausztria csakis a nyugati részek birtoklására, Oroszország pedig a keletiek elfoglalására törekedhet. Ez esetben lehetséges, hogy egy Vidintől Szalonikiig húzódó egyenes vonal mindkét fél kölcsönös megalégedésére oldaná meg ezt a kérdést.

Így tehát felosztás esetén valamennyi szerb Ausztria fennhatósága alá kerülne.

Ausztria és Oroszország számára régóta nyilvánvaló, hogy a Török Birodalom mint olyan nem lesz hosszú életű. Mindkét állam ki fogja használni az alkalmat, hogy mielőbb kiterjessze határait. Mindkettő minden lehetséges módon arra törekszik, hogy megelőzze és megakadályozza, hogy a török szultánság helyén egy másik, keresztény birodalom jöjjön létre, mivel akkor Oroszország elveszítené azon reményét és esélyét, hogy elfoglalja és megtartsa Konstantinápolyt, ami Nagy Péter óta a legdédelgetettebb terve. Ausztria számára pedig azért jelentene óriási veszélyt, mert elveszítené délszlávjait.

Ausztria tehát mindenképpen kénytelen a szerb állam állandó ellensége lenni, ezért Szerbia számára az Ausztriával való megegyezés és egyetértés politikai okokból teljességgel lehetetlen, hiszen így saját nyakára dobna a hurkot.

Csak Ausztria és Oroszország tehet valamit a Török Birodalom felbomlasztása és feldarabolása érdekében. Tenni is fognak érte.³ Oroszország már hosszú ideje készíti elő ezt a helyzetet. Most már Ausztria sem cselekedhet másképp, segédkeznie kell ebben és magára kell gondolnia, mint ahogy Lengyelország felosztásakor is tette. Természetes, hogy a többi hatalom, Anglia és Franciaország vezetésével, ellenzi a Habsburgok és Oroszország ezen terjeszkedését és területi növekedését. E terjeszkedés megakadályozására az ígérkezik a legjobb megoldásnak, ha a Török Birodalom egy új, független keresztény állammá alakul át, betöltendő ezzel a felbomlása után majdan ki-

² Az ún. keleti kérdés története során Ausztria és Oroszország nem mindig a Török Birodalom felbomlasztására törekedett. Voltak olyan időszakok is, amikor a balkáni status quo erőteljesebb hangsúlyt kapott.

³ Garašanin előérzete beigazolódott, 1876-ban Reichstadtban, majd 1877-ben Budapesten Oroszország és az Osztrák–Magyar Monarchia felosztották egymás között a Török Birodalom területeit.

alakuló úrt. Csak így tartható fenn teljes egészében az európai egyensúly. Erre a fenti megoldáson kívül más lehetőség nincs.

A szerb állam már létrejött, azonban terjeszkednie kell⁴ és meg kell erősödni. Az állam gyökerét, szilárd alapját a XIII–XIV. századi szerb császárságban, valamint a gazdag és dicső történelmi múltban találjuk. A történelemből ismert, hogy a szerb császárok már kezdték megtörni a görög császárság lendületét, és majdnem sikerült is legyőzniük, s így az elpusztult Kelet-római Birodalom helyére egy szerb–szláv császárságot állítottak volna. A hatalmas Dusan cár⁵ már át is vette a görög császárság címerét. A törökök megjelenése megakadályozta ezt a váltást, és hosszú időre megfékezte ezt a folyamatot. De most, miután a törökök hatalma összeroppan, mondhatni, megsemmisült, fel kell élednie ugyanannak a szellemnek, újra követelnie kell jogait, s folytatódnia kell a félbeszakadt folyamatnak.

A szerb császárság falainak ezen alapjait most egyre inkább meg kell tisztítani a romoktól és a törmeléktől, s napvilágra kell hozni. Ezen a szilárd és állandó történelmi alapon újra kell kezdeni, majd folytatni kell az építést. E vállalkozásnak köszönhetően minden nemzet és a kormányok szemében is kimondhatatlanul fontossá válunk, és előnyt fogunk élvezni a többiekkel szemben; hiszen akkor a világ szemében mi, szerbek apáink valódi jogutódai leszünk, akik semmi más nem tesznek, mint ősük örökébe lépnek. A jelenünk tehát nem létezhet a múlttal való szövetség nélkül, hanem mint annak alkotórésze, összefüggő szerves egészet fog azzal képezni, és ezért a szerb-ség, nemzeti léte és állami élete a szent történelmi jog védelme alatt áll. Nem lehet azzal vádolni törekvésünket, hogy az valami új és alapok nélkül való, hogy forradalmi és felforgató, hanem mindenkinek el kell ismernie, hogy ez politikai szükségszerűség, mely az ősi időkből származik, és gyökere a szerb-ség korábbi államából, korábbi nemzeti létéből ered, s ez a gyökér csak új ágakat hajt és újra virágokat hoz.

Ha a szerb császárság újjászületését a fenti nézőpontból vizsgáljuk, akkor ezt az eszmét a többi délszláv nép is könnyen meg fogja érteni és örömmel fogja fogadni, mivel talán egyik európai országban sem él annyira a történelmi múlt emléke, mint a törökországi szlávok közt, akiknél még ma is él szinte

⁴ A XIX. századi államfelfogás csak a nagy kiterjedésű államokat tartotta életképesnek.

⁵ Stefan Dušan uralkodására tehető (1331–1355) a középkori szerb állam fénykora. Hódításai nyomán ekkor – uralmát az albán területekre, Makedóniára, Epirusra és Thesszáliára is kiterjesztette – Szerbia a Balkán legnagyobb hatalma. 1346-ban a szerbek és a görögök cárjává és császárává koronáztatta magát.

minden szláv férfiú történelmi tetteinek emlékezete.⁶ Ezért bizton számíthatunk arra, hogy a nép ezen ügyet készségesen fogja vállalni, és nincs szükség évtizedes felvilágosító tevékenységre a nép körében, hogy az önálló kormányzás hasznát és szükségességét megértse.

A szerbek voltak a törökországi szlávok közül az elsők, akik saját eszközeikkel és erejükkel harcoltak a szabadságukért, következőképpen elsőbbségük és teljes joguk van ahhoz, hogy ezt az ügyet a továbbiakban is irányítsák. Már most sok helyütt és az egyes kormányokban is sejtik, hogy a szerbekre fényes jövő vár, s ez az, ami egész Európa figyelmét Szerbiára irányította. Ha nem gondolnánk tovább a dolgokat és csak a mostani szerb fejedelemségre összpontosítanánk, s nem arra az államra, mely az eljövendő szerb birodalom csíráját hordozza, akkor a világ nem foglalkozna többé Szerbiával, mint ahogy azt a moldvai és az oláh fejedelemségekkel tette, melyekben nincs önálló életelv, s melyeket ezért csak Oroszország függelékeként tartanak számon.

A délen létrejövő új szerb állam teljeskörű garanciát adna Európának, hogy szilárd és erős lesz, s hogy képes lesz megmaradni Ausztria és Oroszország között. Az ország földrajzi helyzete, kiterjedése, gazdagsága és természeti kincsei, lakóinak harci szelleme, továbbá a tüzes és fennkölt nemzeti érzés, a közös származás, a közös nyelv mind arra mutat, hogy Szerbia fennmarad és fényes jövő vár rá.

Az eszközökről, melyekkel a szerb célok elérhetők

Egy megfelelő kormány, ha határozottan tudja, mi a szándéka, s ha kártalan és erősen akarja, akkor könnyen és gyorsan megtalálhatja a fenti célt szolgáló eszközöket, mivel a szerb nép olyan jó természetű, hogy mindent el lehet érni vele, de csak értelmes módon.

1. Kezdeti eszközök

Ahhoz, hogy meghatározhassa, mit lehet tenni és hogyan lehet eljárni ez ügyben, a kormánynak tudnia kell, hogy a Szerbiát körülvevő különböző tartományok népei milyen helyzetben vannak. Ez a legfontosabb feltétele az eszközök pontos meghatározásának. E célból mindenek előtt éles eszű, előítéle-

⁶ A balkáni népek, így a szerbek nemzettudatának fenntartásában is fontos szerepe volt az egyház mellett a szájhagyomány útján terjedő irodalomnak. Epikus és népköltészetük, valamint népballadáik őrizték meg múltjukat.

tektől mentes, kormányhű embereket kell felderítőként ezekbe az országokba és népekhez küldenünk, akiknek visszatérésük után pontos írásbeli beszámolót kell készíteniük a tapasztalatról. Különösen fontos, hogy tájékozódjunk a boszniai, hercegovinai, montenegrói és észak-albániai helyzetről. Ugyanakkor szükség van Szlavónia, Horvátország és Dalmácia helyzetének megismerésére is, és világos, hogy ugyanez vonatkozik a Szerémség, a Bánát és a Bácska népeire is.

Az ügynököket utasításokkal kell ellátni, hogy milyen módon utazzák be az említett területeket. Egyebek közt ki kell választani, mely helyeket és személyeket kell különösen alaposan megismerniük és kikémlelniük. Az anyagi jellegű utasításokon kívül egy általános, fő instrukciót is kell kapniuk, melyet a következő pontokba szedünk, s e pontokat a vizsgálódást végző személyeknek majd ki is kell tölteniük:

Először: Véleményt kell alkotniuk az adott ország, de különösen a pártok politikai helyzetéről; olyan feljegyzéseket kell készíteniük, amelyekből megismerhetjük a népet és a nép szívében rejtőzködő érzéseket, tehát a titkos vágyait; mindenekelőtt meg kell határozniuk, mi az, ami már ismert és nyilvánosan ki is mondott nemzeti szükségletnek tekintendő.

Másodszor: Különös figyelmet kell fordítani a nép és az ország katonai helyzetére: a katonai szellemre, a nép felfegyverzettségére; továbbá az állandó hadsereg létszámára és helyzetére; hol helyezkednek el katonai raktárak és készletek; hol állítanak elő az országban katonai felszereléseket, fegyvereket és löszereket, illetve honnan szerzik be és hozzák be ezeket az országba.

Harmadszor: Leírást vagy jellemzést kell készíteniük az ország legfontosabb és legnagyobb befolyással bíró férfiúiról, azokról sem feledkezve meg, akik ellenségesek lennének Szerbiával szemben.

Negyedszer: Le kell jegyezniük, hogy az egyes tartományokban mit gondolnak Szerbiáról, mit vár a nép Szerbiától, mit szeretnének és miért tartanak tőle.

Ezen utasításokhoz azt is hozzá kell tenni, hogy a kiküldött emberek egyelőre mennyit mondhatnak és közölhetnek a szerb politikáról; milyen reményeket ébreszthetnek az emberekben, és mire kell különösen felhívniuk az ottani barátaink figyelmét.

II. Először Bulgáriához való viszonyunkat határozzuk meg

Valamennyi szláv állam közül Bulgária van a legközelebb a Török Birodalom fővárosához, az ország területének legnagyobb része könnyen elérhető,

s itt találhatóak a legfontosabb török hadállások és a haderő legnagyobb része. Egyetlen európai államban sem érzi magát annyira biztonságban és uralkodó helyzetben a török, mint itt; továbbá, a bolgárokat szinte minden fegyverüktől megfosztották, megtanították már őket engedelmeskedni és dolgozni, az aláztatosság és a munka szokásukká vált. Nem szabad, hogy ez az észrevétel megzavarjon minket abban, hogy felismerjük a bolgárok valódi értékét, vagy ami még rosszabb, lenézzük őket. Sajnos igaz, hogy bár a bolgárok a törökországi szláv népek legnagyobb ágát képezik, szinte egyáltalán nem bíznak a saját erejükben, és csak külső, idegen államokból /Oroszországból/ érkező ösztönzésre mernék megkísérelni a felszabadító harcot. Oroszországra mindig úgy tekintenek, mint arra a hatalomra, mely megmentésükért és felszabadításukért a legtöbbet tehet és akar tenni. Mint kiderült, Oroszország, túl azon, hogy csak a saját érdekében harcolna és a bolgárokra a török iga helyett a saját, még súlyosabb igáját vetné, egyébként se mer közvetlenül, a saját hadseregével a bolgárok segítségére sietni, hiszen Európa már kiismerte az oroszok Törökországot illető nemes céljainak igazi mibenlétét, s valóban európai háborút szülne, ha az oroszok még egyszer át akarnának kelni a Dunán.⁷ Ezen okból Oroszország mások segítségével igyekszik cselekedni, és keresztülvinni, amit maga közvetlenül nem tehet meg. Így vált ez ügynek akaratlanul is eszközüvé Mihály fejedelem,⁸ és Oroszország valóban vissza akar térni ahhoz a tervhez, melynek megvalósításához Mihály fejedelem segítségé-
vel kezdtek hozzá.

Mivel Sándor fejedelem⁹ kormánya nem bírja Oroszország bizalmát, hiszen nem engedelmeskedik vakon és nem engedi magát kihasználni, mindezt látva Oroszország kénytelen előkészíteni a jelenlegi kormány bukását, hogy utána egy, a céljait kiszolgáló kormányt állíthasson.

Teljességgel sikertelen lenne minden arra irányuló kísérlet, hogy Oroszországot félrevezessék, és meggyőzzék róla, hogy a jelenlegi kormány követni fogja az orosz terveket. Amint Oroszország észreveszi, hogy Szerbiában ébredőben van az önálló nemzeti szellem, többé semmiféle javaslatnak nem fog majd hitelt adni. Ugyanis Oroszország sokkal ravaszabb annál, hogy olyan csapdába kerüljön, mely ellentétes a saját szándékaival. Sőt, mi több, ha továbbgondoljuk a dolgot, amint Oroszország értesülne Szerbia szándékáról, mely a többi törökországi szlávval való szoros szövetségre és megegyezésre irányul, ezt arra használná fel, hogy azokat az embereket, akik Törökországban ezen dolgokat intéznék, Ausztriának és a többi kormánynak

⁷ Garašanin itt az 1828–29-es orosz–török háborúra utal.

⁸ Mihailo Miloš Obrenović fia, 1840–42 és 1860–68 között fejedelem Szerbiában.

⁹ Aleksandar Karađordević, Karađorđe fia, 1842–58 között uralkodott Szerbiában.

kiadná, hogy meggyőzze Európát arról, hogy nem Oroszország, hanem a lázadó és neki ellenszegülő Szerbia az, mely ezt a felforgató törekvést támogatja. Mindamellett Oroszország örömmel fog ezekről a megegyezésekről értesüléseket szerezni, mert így megismerhetné azok lefolyását és eredményét, és mindezt lassan-lassan a saját hasznára fordíthatná.

Minél inkább törekszik Szerbia az önálló kormányzásra, annál kevésbé fogja Oroszország bizalmát élvezni. Ha Oroszországnak ezen semmiképpen sem sikerül változtatnia, és nem lesz képes megdönteni Szerbia önálló politikáját, akkor egészen biztosan arra fog törekedni, hogy valamennyi törökországi szlávot elfordítsa Szerbiától, elválassa és viszályban tartsa őket. Ő maga azonban egyenként mindegyikkel kapcsolatba fog kerülni és megegyezésre fog lépni. Ha tehát Szerbia ezen befolyás megszerzésében nem mutatkozik tevékenyebbnek és elszántabbnak, mint Oroszország, akkor Oroszország meg fogja előzni és le fogja győzni.

Ebben az ügyben óvakodni kell az illúzióktól: Oroszország sohasem fog megalázkodni Szerbia előtt, és ha látja, hogy Szerbia nem fogja odaadóan és feltétel nélkül szolgálni, akkor valamennyi szerb javaslatot büszkén és megvetően vissza fogja utasítani. Hiszen saját tulajdon diplomatái, például egy Lieven¹⁰ bölcs tanácsait is ridegen utasította el, pontosan amiatt, hogy átmeneti engedékenységet javasoltak. Elképzelhető-e tehát az, hogy idegenek tanácsára ingatagabbnak fog mutatkozni, mint saját hű szolgálai javaslataira? Ha már senki nem lenne Szerbiában, aki hajlandó lenne Oroszországot feltétel nélkül szolgálni, s ezért Oroszország kénytelen lenne azokkal együttműködni, akik csak bizonyos feltételek mellett állnának a szolgálatába, akkor Oroszország nem habozna ezekkel is szövetséget kötni és együttműködni, mivel soha nem hagyná el teljesen Szerbiát. Amíg azonban vannak olyan emberek Szerbiában, akik feltétel nélkül engedelmeskednek neki és hallgatnak rá, mindig ezeket fogja előnyben részesíteni az elsőkkel, az igaz szerb hazafiakkal szemben.

Oroszország nem fogja hagyni, hogy egy olyan kis ország, mint Szerbia, feltételeket szabjon neki. Elvárja, hogy tanácsait feltétel nélkül, parancsként kövessék, és azok, akik szolgálni kívánják, kénytelenek teljesen alávetni magukat akaratának. Bár úgy tűnik, évtizedek óta elfogadja, hogy szolgáljanak neki, de semmire sem használja őket, mivel nem fogadja őket bizalmába. Ezen eljárásmodnak köszönhetően semmiféle lehetőség sincs Oroszország félrevezetésére.

¹⁰ Kristof Andrejevics Lieven herceg (1774–1839) orosz diplomata. 1809-től 1812-ig Berlinben, azután 1812-től 1834-ig Londonban követt.

Ha Szerbia a mai alárendelt helyzetéből ki akar szabadulni, arra kell törekednie, hogy Törökország politikai hatalmát fokozatosan gyengítve, magának szerezze meg azt. Tulajdonképpen ez az a pont, ahol az orosz és a szerb politika összeütközik, mivel Oroszország is a Török Birodalom politikai erejének gyengítésén dolgozik. Ebből az azonosságból mégsem következik, hogy a szerbek és az oroszok céljai ugyanazok lennének, továbbá, hogy politikájuknak harmóniában kellene lennie, s egyet kellene értenük.

Röviden szólva: Szerbiának arra kell törekednie, hogy a török államépület kövei közül fokozatosan bontson ki darabokat, és ezekből a régi szerb birodalom ősi és szilárd alapjain ismét felépítsen egy új, nagy szerb államot. Most, míg Szerbia török uralom alatt áll, kell előkészíteni ezt az építkezést, fel kell rá készülni, mivel az ilyen dolgokhoz nem lehet az utolsó pillanatban hozzáfogni.

Tulajdonképpen azért szólunk részletesen az orosz és a szerb politika természetéről, mivel Bulgária az az ország, ahol az orosz és a szerb befolyásnak leginkább és a leghamarabb találkoznia kell.

Sokat szoltunk már arról, és bizonyítottuk is, hogy a szerb politika milyen okok miatt nem lehet összhangban az oroszral, ugyanakkor azt is megjegyezzük, hogy Szerbia senkivel sem érhetné el könnyebben célját, mint Oroszországgal egyetértésben. Ez akkor valósulhatna meg, ha Oroszország teljesen elfogadná Szerbia feltételeit is, amelyek az előbb említett szándékot, azaz Szerbia tágabb értelemben vett jövőjét biztosítanák. Egy szerb–orosz szövetség lenne a legtermészetesebb, de ennek létrejötte csak Oroszországtól függ, és Szerbiának ezt tárt karokkal kellene fogadnia, de csak akkor, ha meggyőződne róla, hogy Oroszország ezt teljes szívéből, őszintén ajánlja fel, ami csak akkor történhet meg, ha Oroszország visszalép a jelenlegi kapcsolatrendszerétől, azaz, ha inkább a kis Szerbiával való természetes szövetség mellett dönt, mint az Ausztriával való mellett, melynek érdekében a nyugati szlávokat védi. Bár nem reménykedem abban, hogy Oroszország valaha is őszintén fog közeledni Szerbiához, mégis szükséges itt megemlítenem, hogy milyen haszonnal járna ez Szerbiára nézve, és ezt azonnal ki kellene használni, mert bár sokat szoltunk Oroszország ellen, nem gyűlöletből tettük, mint inkább szükségből, s erre mindannyiszor maga Oroszország kényszerített bennünket.

Még néhány szót Bulgáriáról, aztán áttérünk a többiekre. Ha jól ismerjük a bolgár nemzeti szellem természetét, és ha nem becsültük alá az országban meglévő hazafias erőket, azt mondhatjuk, hogy még messze van minden nagyobb erőfeszítés, hogy hazájukat felszabadítsák a török járom alól. Oroszország legfőbb törekvései mégis ide irányulnak, mivel Bulgária pontosan Konstantinápoly kapui előtt helyezkedik el, és Oroszország Bulgárián keresztül juthat el oda. Azonban meg kell jegyeznünk, hogy Bulgáriának Szerbiához való viszonya is ugyanilyen, mind elhelyezkedése, mind jelentősége tekintetében.

ben. Ha Oroszország még néhány évig olyan tevékenységet folytat Bulgáriában, mint eddig, s mindezt Szerbia tétlenül szemléli, anélkül, hogy bármit is tenne, Oroszországnak sikerül elérnie, hogy semmi szükség sem lesz Bulgáriában a szerb befolyásra. Legyen ez Szerbia számára intő jel, és soha ne felejtse el, hogy csak akkor várható el politikai barátság, ha barátunk iránt már kezdettől fogva is szeretetet tanúsítottunk. Szerbiának tennie kell valamit Bulgáriáért, mivel a szeretet és a segítség kölcsönös kell hogy legyen.

Miután tehát a mai Bulgária helyzetét és Szerbia szempontjából kiemelkedő jelentőségét röviden ismertettük, valamint szóltunk néhány szót az ottani orosz befolyásról, áttértünk néhány olyan, a kezdetben alkalmazható eszköz leírására, amely a bulgáriai szerb befolyást megalapozhatná. ¹¹

1. A bolgároknak nincsenek nevelő és oktatási intézményeik, ezért Szerbiának meg kell nyitnia iskoláit a bolgárok előtt, s különösen fontos lenne alapítania néhány ösztöndíjat a Szerbiában tanuló bolgárok számára.

2. A bolgár papság többnyire görög, s nem bolgár nemzetiségű, ezért nagyon kívánatos és hasznos lenne, ha bizonyos számú bolgár fiatal Szerbiában végezné el a teológiát, és mint pap térne vissza hazájába, a testvérei közé.

3. Hasznos lenne Szerbiában bolgár imakönyveket, valamint más egyházi könyveket és más bolgár nyelvű könyveket nyomtatni. Ez fontos eszköz, melyet Oroszország már régen alkalmaz, és Szerbiának arra kell törekednie, hogy Oroszországot e tekintetben felülmúlja.

4. Megbízható és rátermett embereknek be kell utazniuk Bulgáriát, olyanoknak, akik a bolgár nép figyelmét Szerbiára fordítanak, Szerbia és a szerb kormány iránt baráti érzést és ezzel együtt reményt is keltenének. Meggyőznék őket arról, hogy Szerbia a felszabadításuk érdekében valóban a segítségükre fog sietni és segíteni fogja a boldogulásukat.

III. Szerbiának Boszniát, Hercegovinát, Montenegrót és Észak-Albániát illető politikájáról

Ha közelebbről megfigyeljük ezen országok területét, földrajzi elhelyezkedését, lakóinak harci szellemét és gondolkodásmódját, könnyen arra a meg-

¹¹ A Tervezetnek ez a része világosan mutatja, hogy ellentétben néhány későbbi állítással, Garašanin nem tekintette szerbeknek a bolgárokat. Ezzel ellentétben a bolgár nemzeti érzést akarja felébreszteni, természetesen szerb befolyással.

állapításra jutunk, hogy ez a török területek azon része, ahol Szerbia a legnagyobb befolyásra tehet szert. Úgy tűnik, hogy a Törökországgal kapcsolatos szerb politika legnagyobb feladata egyelőre (1844) ezen befolyás állandósítása és megszervezése.

1. Amikor két szomszédos nemzet szoros és bensőséges szövetséget kíván kötni, mindenekelőtt határaikat kell jobban megnyitniuk, hogy az állandó forgalom minél könnyebbé váljon és megélnékülhessen. Szerbia azonban ezen rokon népektől kínai fallal zárta el magát, és a forgalmat csak nagyon kevés helyen engedélyezte. A nagyobb városokban van olyan ház, melynek több ajtaja, ki- és bejárata van, mint a szerb fejedelemségnek. Ezért, az őrség csökkentése nélkül, a szerb határon Bosznia felé növelni kell a be- és kilépő helyek számát, és miért ne növelnék Bulgária felé is?

Az országokat elválasztó, valaha bevezetett intézkedések a maguk idejében megfeleltek céljuknak, de ezt a rendszert még ma is fenntartani annyit jelentene, mint Szerbiát elszigetelni, s ez ellentétes jövőjével és fejlődésével.

2. Arra kell törekedni, hogy a keleti pravoszláv és a római katolikus népek nemzeti politikájuk tekintetében megértsék egymást és megegyezzenek egymás között, mert csak így lehet ezt a politikát sikeresen folytatni.¹²

Szerbia kötelessége, hogy e politika alapelveit a nemzet mindkét részének indítványozza, hiszen ebben az ügyben nagyon fontos szerepet játszhat, s ezen elveket kötelees diplomáciai úton elismerni és sokévi tapasztalata folytán végrehajtani. Ezen fő elvek egyike így határozható meg: teljes felekezeti szabadság. Ezen elv valamennyi keresztény tetszését meg kell hogy nyerje, és ki kell hogy elégítse igényeiket, sőt, talán idővel a mohamedánokét is. Legfőbb állami alaptörvénynek azonban a következőt kell tekinteni és megerősíteni: a fejedelmi méltóságnak örökíthetőnek kell lennie. Ezen elv nélkül, mely az egységet képviseli a legmagasabb állami méltóság szintjén, nem képzelhető el tartós és állandó államszövetség Szerbia és a vele szomszédos szerb népek között.

Ha a bosnyákok ezt nem fogadnák el, akkor biztosan bekövetkezne a szerb területek feldarabolása kis fejedelmi tartományokra, mégpedig külön uralkodócsaládok vezetésével, akik folyton idegen befolyásnak lennének kitéve, mivel féltékenyek és irigyek lennének egymásra. Ezen családok egyikét

¹² Garašanin túllépett a nemzet vallási alapú, archaikus felfogásán, és a nyelvet tekintette elsődleges attribútumnak. Úgy vélte, hogy "a szerb nyelv jó úton halad, hogy minden délszláv nyelvévé váljon" (idézi Sajti Enikő 1999 : 235.). Ugyanakkor látható, hogy a szövegben keverednek a szerb, a bosnyák stb. elnevezések.

sem lehetne megnyerni annak, hogy saját érdekeit egy másikkal feláldozza, még akkor sem, ha ettől az áldozattól függne valamennyi nép haladása.

Ezen alaphelyzetből következik, hogy még a szerbség ezen egyetemes egyesülése előtt, mely Boszniában már el is kezdődött, arra van szükség, hogy az átalakulás úgy történjen, hogy csak előkészítője legyen az egyetemes, az összes szerbet és szerb tartományt egy egységbe tömörítő egyesülésnek. Így számítani lehet rá, hogy megvalósul ezen nagy cél és fontos érdek, mely valamennyi szerb számára egyaránt fontos. Én itt Szerbiát csak azért helyezem előtérbe, mivel egyedül csak ő képes ezt a tervet véghezvinni, s mindaddig, míg a terv meg nem valósul, köteles azt szüntelenül ápolni, s Szerbia azon fog fáradozni, hogy a terv végrehajtásának ideje eljőjön. Aki tehát javát akarja e népnek, nem szabad, hogy örökölhető fejedelmi méltóság bevezetését javasolja a bosnyákoknak. Ebben az esetben inkább válasszák ki a népből a legfontosabb férfúkat, de nem egész életre szólóan, hanem csak egy bizonyos időre, s ők majd valami tanácsfélélt alakítanak. Az ilyen, bár tartományi jellegű és különálló kormánnyal nyitva maradna az út a haladás felé. Így annak idején majd könnyebb lenne Szerbiának Boszniával szorosabb szövetséget kötnie, mert akkor ez a szövetség lehetséges és valószínű maradna.

Ezen politika harmadik alapelve a nemzeti egység, melynek diplomáciai képviselője a szerb fejedelemség kormánya kell hogy legyen. Ehhez arra van szükség, hogy a bosnyákok és a többi szlávok oltalmát és minden segítséget megkapjanak e kormánytól, s amikor erre kerül a sor, e segítség értékét meg kell nekik mutatni. E vonatkozásban Szerbiának meg kell győződnie róla, hogy ő az összes törökországi szláv nép természetes védelmezője, és ha ezt a kötelezettséget magára vállalja, akkor a többi szlávok fel fogják őt jogosítani, hogy a nevükben beszéljen és cselekedjen. Ha Szerbia a szomszédainak rossz és szerencsétlen példát mutatna azzal, hogy csak magára gondolna és a többiek inségével és haladásával nem törődne, hanem közömbösen nézné őket, akkor biztosan azok is az ő példáját követnék, nem hallgatnának rá, és így az egyetértés és az egység helyébe bizalmatlanság, irigység és balsors lépne.

3. Egyúttal arra is szükség van, hogy Boszniában ne csak bevezessék a szerb fejedelemség alkotmányának alapvető törvényeit és közigazgatási rendszerét, hanem arra is, hogy egy időre néhány bosnyák fiatal szerb állami szolgálatba fogadjanak, s a gyakorlatban, a politikai és a pénzügyi közigazgatás terén, az igazságszolgáltatásban és a közoktatásban kiképezzék őket, és olyan tisztviselőkké váljanak, akik azt, amit Szerbiában elsajátítottak, később hazájukban megvalósíthatják. Itt elsősorban a következőt kell megjegyeznünk: ezen fiatalokra fokozottan kell figyelni, és úgy kell őket nevelni, hogy későbbi tevékenységüket a szerbek egyetemes egyesülésének és nagymértékű

haladásának megváltó eszméje irányítsa. Ezt a kötelességünket nem lehet eléggé hangsúlyozni.

4. Megkülönböztetett figyelmet kell fordítani arra, hogy a katolikus felekezetű népek Ausztriától és annak befolyásától elforduljanak, és Szerbiát jobban megszeressék. Ezt a legkönnyebben az ottani szerzetesbarátok segítségével lehetne elérni, akik közül a legtekintélyesebbeket meg kellene nyerni Bosznia és Szerbia egyesülése eszméjének. E célból el kellene rendelni, hogy néhány katolikus imakönyvet és vallásos verseskönyvet a belgrádi nyomdában nyomtassanak ki; továbbá imakönyveket a pravoszláv keresztények részére is, meg népdalgyűjteményt, melynek szövege az egyik oldalon latin, a másikon cirill betűkkel állna; harmadik fázisban ki kellene nyomtatni Bosznia rövid nemzeti történetét, melyből nem lenne szabad kihagyni néhány mohamedán bosnyák hős nevét sem. Azonban magától értetődik, hogy ennek a történelemkönyvnek szláv nemzeti szellemben kellene íródnia, teljesen a szerbek és a bosnyákok nemzeti egységének szellemében.

Az ilyen és a hasonló hazafias művek kinyomtatásának és egyéb más, megfontoltan kiválasztott és felügyelt tevékenységnek köszönhetően Bosznia megszabadulhatna Ausztria befolyása alól, és inkább Szerbia felé fordulna. Ily módon egyúttal Dalmácia és Horvátország is hozzájuthatna ezekhez a könyvekhez, melyeknek kinyomtatása Ausztriában lehetetlen, s így ezen országok is szorosabb kapcsolatba kerülnének Szerbiával és Boszniával. Erre a dologra különös figyelmet kell fordítani, és a fent említett történelemkönyvet egy arra alkalmas, éles eszű emberrel kellene megírni.

5. Szerbia egész külkereskedelme Ausztria kezében van.¹³ Ez baj, de e probléma mibenlétének pontosabb meghatározását a pénzügyi szakemberekre bízom, én csak annyit szólok róla, amennyinek e tervzetbe be kell kerülnie, hogy azt kiegészítse. Külföldi államokkal Zimonyon keresztül közvetlen kereskedelmi szövetségre lépni mindig nehéz dolog lesz. Ezért Szerbiának új kereskedelmi útvonalról kell gondoskodnia, mely a tengerhez vezetne, és így kikötőhöz juttatná. Ilyen út jelenleg csak egy jöhet számításba, mely Skodrán keresztül Ulcinjba vezet. Itt a természeti cikkeket áruuló szerb kereskedők érdekazonosságra lennének a dalmát hajósokkal és kereskedőkkel, akik mindemellett igen ügyes és rátermett emberek, akik külföldi áruk vásárlásánál jól és becsületesen szolgálnák ki őket és segítenének nekik. Tehát ott egy szerb

¹³ A későbbiekben is súlyos problémát okozott Szerbiának ez az egyoldalú kiszolgáltatottság. Ezt igazolja az 1906–1911-ig tartó kereskedelmi háború (sertésháború) a Monarchia és Szerbia között.

kereskedelmi ügynökséget kellene felállítani, és felügyelete alá helyezni a szerb termékek eladását, valamint a francia és az angol áruk behozatalát.

Ebben az ügyben a szerb kormánynak kellene megtennie az első lépést, oly módon, hogy egy kereskedelmi ügynököt kellene kineveznie Ulcinjba, aki onnan a szerb kereskedőknek megmutatná, hová menjenek. Ez az ügynök kapcsolatba lépne hazai kereskedőinkkel, s alaposan megvizsgálná, mily módon lehetne haszonnal kereskednünk. Ha a kormány meggyőződne mindenek hasznos voltáról, sajtó útján nyilvánosságra hozná, és így felhívna kereskedőink figyelmét a kereskedelmünk szempontjából előnyös helyekre. Ha csak néhány kereskedőnek is, de sikerülne ott jó és előnyös üzletet kötnie, akkor a példáját mások is gyorsan követnék, és a kormány állandó közreműködése nélkül is fokozatosan megnyílna ez a kereskedelmi út, hiszen később maguk a kereskedők nyitnák meg az utakat, a kormány kereskedelmi ügynöke pedig csak arra ügyelne, hogy kereskedőink ott semmiféle jogsérelmet ne szenvedjenek. Ebből a felsorolásból következne, hogy a délen kivitt szerb termékek ára északon emelkedne, és a Szerbiába északról behozott áruk ára pedig a délről behozott termékek konkurenciája miatt csökkenne. Egyszóval, a szerbek ily módon drágábban adnák el árujukat és olcsóbban vásárolnának.

Politikai szempontból is nagy jelentőséggel bírna ez az eszköz, mivel az új szerb kereskedelmi ügynök szerb lakosok között tartózkodna, és így lehetőség nyílna arra, hogy Szerbia erős hatást gyakoroljon Észak-Albániára és Montenegróra, hiszen valójában e népek kezében van Bosznia és Hercegovina, de még az Adria kapujának kulcsa is. Meggyőződésünk, hogy e szerb kereskedelmi ügynökség felállítását, alapjainak biztosítását az ottani népek Szerbia rendkívüli jelentőséggel bíró politikai lépéseként tartanák számon, és Szerbia igen könnyen köthetne velük szorosabb szövetséget.

Franciaország és Anglia nemcsak hogy nem ellenezné ezt, hanem még támogatná is. Hasonlóképpen a Porta sem lenne ellene, mivel ezzel újra felendülne az egyik kikötője.

6. Szerbiának nem jelent majd nehéz feladatot nagyobb hatást gyakorolnia a görögkeleti hitű bosnyákokra. Ezzel szemben fokozott óvatosságra és figyelemre van szükség a katolikus bosnyákok megnyeréséhez. A katolikusok élén ferences barátok állnak.¹⁴ A fent említett könyvek nyomtatásán kívül tanácsos lenne ferences szerzetest professzornak kinevezni a belgrádi liceum latin és valamely más tanszékére. Ez a professzor közvetítő szerepet tölthetne be

¹⁴ A bogumil eretnekség megfékezése érdekében tartózkodtak ferencesek a XIV. század közepe óta Boszniában. A katolikus nyomás következményeként értékelhető az oszmán hódítás utáni (1463) tömeges áttérés a muszlim hitre.

Szerbia és a boszniai katolikusok között, mivel ezzel mi megtennénk az első bizalmi lépést és bizonyítanánk toleranciánkat. Vajon nem állíthatna-e fel itt ugyanez a szerzetes egy katolikus kápolnát az itt élő katolikusok számára, mellyel elkerülhetnénk azt, hogy ez a kápolna Ausztria befolyása alatt épüljön fel, aminek előbb vagy utóbb úgyis be kell következnie. Ezt a kápolnát a francia konzulátus védelme alá lehetne helyezni.

Ez alkalmat és indíttatást adna a francia kormánynak, hogy ezen ügyeknek élénk figyelmet szenteljen, és így Szerbia megszabadulna egy olyan katolikus egyház veszélyétől, mely Belgrádban Ausztria befolyása alatt állna.

7. Karadorđe¹⁵ nagy tehetséggel megáldott, gazdag tapasztalatokkal rendelkező katonai vezető volt. Azonban nem láthatta előre, milyen rendkívüli jelentősége van és lesz is mindig Montenegrónak Szerbia szempontjából, amikor csak szóba kerül, hogy Bosznia és Hercegovina elszakad Törökországtól és csatlakozik Szerbiához. Még minden szerb jól emlékszik a vajdának Zenica és Novi Pazar elleni hadjáratára, és nincs szükség arra, hogy következő javaslatunkat új érvekkel támasszuk alá. Montenegróban Szerbia kövesse az oroszok példáját és Montenegró vladikájának¹⁶ [püspökének — Sz.É.] évente nyújtson szabályos anyagi támogatást. Szerbia ily módon alacsony áron megszerezheti ezen ország barátságát, amely legalább 10.000 hegyi harcost tud kiállítani.

Itt kell még megjegyeznünk, hogy a támogatásnak az utolsó pillanatig való halogatása nem fog a kívánt sikerrel és eredménnyel jární, tekintettel arra, hogy Oroszország majd jogosan fog hivatkozni az általa hosszú éveken át nyújtott és állandó támogatásra, s egy új szerb ajánlat csak kényszerből születettnek tűnne és csak gyanút keltene, s akkor a montenegróiak is azt mondanák: a szerbek nem segítettek rajtunk, amikor szükségünk volt rá, ami azt bizonyítja, hogy nem a barátaink, hanem csak ki akarnak használni bennünket.

IV. Szerémség, Bácska és Bánát

Első pillantásra azt hihetnénk, hogy Szerbia ezen területekkel a lehető legbarátibb viszonyban van, hiszen az itteniek származás, nyelv, vallás és szoká-

¹⁵ Dorđe Petrović Karadorđe (1762–1817) az első szerb felkelés vezetője. A felkelés összeomlását megelőzően 1813-ban Ausztriába menekül. 1817-ben tér vissza az emigrációból Szerbiába, amikor Miloš megöleti.

¹⁶ Montenegró világi és egyházi vezetője. A Tervezet megszületésekor Petar Petrović Njegoš (1830–1851) töltötte be ezt a tisztséget.

sok tekintetében nem különböznek a szerbiai szerbektől. Ha ez nem így van, akkor ennek oka részben magában Szerbiában keresendő, mivel nem fáradozott eléggé, hogy elnyerje e szerbek barátságát. Reméljük azonban, hogy idővel Ausztria ellenséges hatása ellenére is megváltozik majd ez a hibás magatartás, és megjavul a viszony, mégpedig annak függvényében, ahogy a szerb fejedelemség mindinkább rendezett, valódi, erős és művelt állammá fog bizonyulni. Egyelőre, ha mást nem is, de meg kellene ismerkedni ezen tartományok befolyásos embereivel, valamint el kellene indítani egy ottani szerb újságot, mely a magyar alkotmány égisze alatt haszonnal, a szerb érdekeket képviselve működhetne. Az újság szerkesztésével olyan, vagy hasonló kiváló embereket kellene megbízni, mint Hadić¹⁷ Úr.

V. A csehekkel kötendő szövetségről

E szláv népről ez alkalommal nem fogunk sokat szólni, s nem azért, mert nem szerepel a tervzetben, hanem, mert ez kezdetben sokaknak nem tűnne praktikusnak. Ezért röviden áttekintve e dolgokat, arra számítunk, hogy a csehekkel való szövetségben rejlő érdekek felismerése a jelen tervzet végrehajtása során fog megtörténni. Most csak annyit javasolunk, hogy Szerbia meg kell hogy ismerje Csehországot, Morvaországot és Szlovákiát. Nagyon óvatosan és okosan kell eljárnia, hogy mindez ne tünjön fel Ausztriának.

¹⁷ Garašanin itt bizonyára a magyarországi szerb Jovan Hadićot (1799–1869) említi, aki az alkotmányvédők tanítója és prófétája volt. A szerb polgári törvénykönyv összeállítója, továbbá a szerbiai és vajdasági kulturális élet egyik legaktívabb résztvevője. A Matica Srpska egyik alapítója és rövid ideig a Letopis szerkesztője is volt.

A tördelést a JATEPRINT,
a Bölcsészettudományi Kar Kiadványszerkesztősége végezte
WordPerfect 8 kiadványszerkesztő programmal.

Készítette a JATEPress
6722 Szeged, Petőfi Sándor sugárút 30—34.
Felelős kiadó: Pándi Lajos egyetemi docens
Felelős vezető: Szőnyi Etelka kiadói főszerkesztő
Méret: A/5, példányszám: 300, munkaszám: 118/2000.

A Documenta Historica eddig megjelent számai:

1992

1. Az 1887-es Földközi-tengeri egyezmények. [Nyemcsok Attila]
2. A Tilsiti béke (1807. Július 7.). [Szász Erzsébet]
3. Talleyrand, Charles-Maurice: Értekezés annak előnyeiről, hogy a jelen körülmények között új gyarmatokat szerezzünk. [Szász Géza]
4. A Schönbrunni béke (1809. okt. 14.). [Szász Erzsébet]
5. Edvard Beneš: Zúzzátok szét Ausztria–Magyarországot (A cseh–szlovákok áldozatának történelmi bemutatása). [Gulyás László] (elfogyott)
6. Korai angolszász törvények I. A Kenti törvények. [Szántó Richárd]
7. Az 1939–40-es finn–szovjet háború dokumentumai. [Engi Imre]
8. Dokumentumok az orosz–szovjet törekvésekről a Boszporusz és a Dardanellák megszerzésére (Konstantinápoly-egyezmény, 1915; német–orosz tárgyalások, 1940). [Boros Tamás]

1993

9. A Birodalom és Észtszág. A szovjet–észt szerződésck megszületésének dokumentumai (1939 szeptember). [Vandlík Krisztina]
10. Edward Balliol skóciai hadjárata. Részletek A Lanercosti Krónikából és a bridlingtoni kanonok Gestájából. [Kiss Andrea]
11. Az 1943 decemberi Beneš–Sztálin–Molotov megbeszélések dokumentumai. [Gulyás László]
12. Békeszerződés Nagy-Britannia és az Egyesült Államok között (1783. Szeptember 3.). [Kökény Andrea]
13. Új bécsi tudósítások a kiváló Schwarzenberg grófnak a tatai, veszprémi és palotai erődök és más helyek elfoglalásáról, a szigeti erőd összeomlásáról és a Törökországban napról-napra erősödő hanyatlásról (1599). [Lévai Judit]
14. 1789 Franciaországa a panaszok tükrében. [Gyuricza Róbert]

1994

15. Az 1594-es birodalmi gyűlés határozatai a magyar háborút illetően. [Wölfinger Ildikó]
16. Volgai német dokumentumok (1918–1941). [Opauszki István]
17. Az 1916. Évi arab felkelés kiáltványa. [Ferwagner P. Ákos, Lőkös István]
18. A Bayeux-i faliszőnyeg. [Varga Vanda Éva]

1995

19. A Constantinus-i adománylevél (Donatio Constantini – VIII. Sz.) [Piti Ferenc]
20. A Hét Sziget Köztársaság és Kapodisztriasz. [Szász Erzsébet]
21. A lengyel emigráns kormány és a Szovjetunió kapcsolatfelvételének dokumentumai, 1941. [Csösz László]
22. Németország két megosztási terve (Morgenthau-terv, Frankfurti dokumentumok). [Mayer János]
23. Edvard Beneš: Zúzzátok szét Ausztria–Magyarországot. (A cseh–szlovákok áldozatának történelmi bemutatása). [Gulyás László] (az 5. sz. utányomása).
24. Az 1849-es magyar–velencei szerződés. [Krámlí Mihály]
25. Az Anitta-felirat (i. e. 1600 körül) [Bolega Erika]

1996

26. A jeruzsálemi Szent János Lovagrend regulája. [Homonnai Sarolta, Hunyadi Zsolt]
27. Az amerikai alkotmányozási vita: a federalisták írásaiból (1787–1788). [Berkes Tímea]

28. Források a németek Szovjetunióba történő kitelepítéséről Közép-Kelet-Európából (1945–1953). [Köteles Péter]
29. Turgot: Levelek a toleranciáról. [Balázs Péter]

1997

30. Európai nemzeti kisebbségek kongresszusainak határozatai (1925–1937). [Eiler Ferenc]
31. Vikingek az angolszász krónikában. [Rimaszombati Károly]
32. Gildas: Britannia romlásáról. [Novák Veronika]

1998

33. AZ 1904-ES szerb–bolgár szerződés. [Horváth Krisztián]
34. A Bayeux-i faliszőnyeg. [Jóvárt Júlia, Varga Vanda Éva]
35. Szultáni Fermán a bolgár exarchátus megalapításáról. (1870. február 28.) [Horváth Krisztián]
36. A fiatal Napóleon írásai Korzikáról. [Jókai Rita]
37. Esztergom 1595-ös visszavétele a napi jelentések tükrében. [Bagi Zoltán Péter, Szász Gáza]
38. Ausztria határai (Saint-Germain 1919. szeptember 10.) [Eveli Péter, Dobos Erzsébet]
39. Tervezet a kereszténység leendő békéjéről (Podjebrád-béketerv, 1464). [Karáth Tamás]
40. Törvény Skócia lefegyverzéséről (1746). [Fejér Ingrid]

1999

41. Az 1902-es orosz–bolgár katonai konvenció. [Horváth Krisztián]
42. Szemelvények Aeneas Sylvius Piccolomini „Európa” c. művéből. [Nótári Tamás]
43. Marcus Tullius Cicero M. Caelius védelmében mondott beszéde. [Nótári Tamás]

2000

44. „A népszövetség halála” Dokumentumok az olasz–etióp konfliktus történetéből (1935–1936). [Szélinger Balázs]
45. A szudétanémet kérdés a második világháborúban (Edvard Beneš és Wenzel Jaksch levelezése 1939–1943). [Kasza Péter]
46. Načertanije. A szerb nemzeti- és külpolitika titkos dokumentuma. [Szajcsán Éva]

Megrendelhetők (ára: 150.– Ft + postaköltség):
Pándi Lajos, SZTE BTK Történeti Intézet, 6722 Szeged, Egyetem u. 2.